

Ds. J. Riemersma, Sliedrecht

Moet u mij hebben? – De roeping van Mattheüs (Mattheüs 9:9)

Het is een van de mooiste schilderijen die ik ooit gezien heb. Het is geschilderd door Caravaggio (rond 1600) en je kunt het nog steeds bewonderen in de kerk *San Luigi del Francesi* te Rome.

We zien een soort kale kroeg, waar een stel mannen uiterst geconcentreerd geld zit te tellen. Dat groepje lijkt een tikje samenzweerderig, een beetje crimineel. Het is echt een momentopname, alsof je dit gezelschap vanuit een onopvallend hoekje tijdens hun bezigheden betrapt – daar in het tolhuis van Mattheüs.

En dan gaat er – rechts in dat donkere café – ineens een deur open. Via die opening komt een bundel intens licht binnenvallen, dat de gezichten van de wisselaars laat oplichten. Dankzij het felle licht levert die open deur ineens een dramatische licht-donkerwerking op in die haveloze ruimte. Maar die deur gaat niet zomaar open. Mét die bundel licht komt Christus dat lokaal binnen. Je zou Hem haast niet herkennen, zozeer is Hij afgedekt door Petrus, die voor Hem staat. Bovendien staat Hij enigszins in het donker, als op een zoekplaatje. Maar Caravaggio vertelt hier

Inhoud

Meditatie	25
Ds. J. Riemersma, Sliedrecht	
Conservatieve denkers (II, slot)	27
Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage	
Verlichting onder vuur (I)	28
Dr. J.G. Barnhoorn, Nunspeet	
Het christelijke geloof en de politiek (V)	30
De betekenis van Samuël	
Dr. H. Klink, Hoornaar	
Conferentie 2011	32

Woord van Helmut Thielicke (1908 - 1988)

Het woord uit het Nieuwe Testament: "Alleen wie uit de waarheid is, hoort mijn stem" spreekt het geheimenis uit, dat de waarheid uiteindelijk niet een voorwerp van het kennen is, maar een toestand van mijn 'zelf'.

wel wat dat licht eigenlijk voorstelt. Het is niet alleen het gewone licht, maar het is vooral een symbolisch licht. Licht met een meerwaarde. Want Christus komt met die straal méé. Of – andersom geformuleerd – de lichtinval is het gevolg van het feit, dat Christus midden tussen de dagelijkse besommingen in dat donkere hol een deur opendoet. Ineens is er die andere dimensie. Wat ons ook opvalt, is het verschil in kleding. Het contrast tussen de deftige, mondaine kleren van de hele groep links en de sobere kledij van Christus en Petrus rechts is veelzeggend. Bovendien lopen Christus en Petrus op blote voeten. Hier staan duidelijk twee werelden, twee manieren van leven tegenover elkaar. En ... ze raken elkaar! Want ziet u dat handgebaar van Christus? Hij strekt zijn arm en wijst naar Mattheüs: "Volg Mij!" (Matth. 9:9). Ook Petrus wijst in de richting van Mattheüs; zijn hand is als het ware een echo van de hand van Christus.

Midden in het gewone leven kan er een andere dimensie binnenkomen. Tenminste, als je er oog voor hebt. Of als je er oog voor krijgt. Dat zie je aan de verschillende reacties. Want hoe reageren ze op de ongenode gast die daar zomaar binnenkomt? De man met de bril en de jongen links gaan gewoon door met geld tellen, alsof er niets aan de hand is. Het licht valt wel op hun gezicht en handen, maar niet op hun ogen. De figuur, die wij op de rug zien (met zijn veel te grote zwaard) draait zich om en denkt kennelijk: "Wat zullen we nu beleven?!" En dan Mattheüs zelf. Om hem is het begonnen. Vol verbazing wijst hij naar zichzelf, alsof het nog niet echt tot hem doordringt. "Mij? Moet U mij hebben? Hoezo?" – lijkt hij zich af te vragen.

Caravaggio heeft die lichte wazigheid in het gelaat van Mattheüs op een hoogst originele manier opgelost. Naast Mattheüs zit een jongen. En als er iemand

wakker is afgebeeld, dan is hij het. Met zijn vlijmscherpe oogopslag lijkt hij plaatsvervangend voor Mattheüs precies te snappen waar het hier om gaat. Hij heeft het door: hier gebeurt iets, dat belangrijker is dan al het andere in de wereld. Belangrijker dan geld en materiële dingen. Hier gaat het om die andere dimensie: de werkelijkheid van God. En die werkelijkheid kan zomaar in je leven doorbreken. Het overkomt je, als een genade. Ineens staat Hij voor je: Jezus Christus, de Zoon van God. Niet opvallend, maar heel gewoon. Maar toch met gezag. En Hij zoekt contact met jou. Via deze regels.

Wat een prachtig schilderij. Wat een geweldige boodschap. Caravaggio is allang overleden, maar zijn verhaal is springlevend: Jezus wil ook met mij te maken hebben. Onder miljoenen heeft Hij ook mij in 't oog. Jezus zag Mattheüs in het tolhuis. Jezus zag Zacheüs in de boom. Jezus zag de vrouw, die Hem van achteren aangeraakt had. Jezus zag Nathanaël onder de vijgenboom. En Hij ziet u en mij, nu op dit ogenblik. Is dat niet wonderlijk? En is dát niet de echte achtergrond van Mattheüs' verbazing: "Mij? Moet u mij hebben? Als u eens wist, wat ik allemaal verkeerd gedaan heb..." De verwondering over de genade, de liefde van Christus... zelfs voor mij. Er is hoop! "Volg Mij" zei Jezus tegen Mattheüs. En hij stond op en volgde Hem. "Volg Mij", zegt Jezus, ook hier en nu.

*Jezus, die langs de straten kwam
en tollenaars terzijde nam:
"k Wil in uw woning wezen
voor nu en voor na dezen", –
Hij komt misschien vandaag voorbij
en neemt ook u terzij of mij
en vraagt ons, Hem te geven
de rijkdom van ons leven.*

*Christus die door de wereld gaat
verheft zijn stem niet op de straat,
Hij spreekt ons hart aan, heden,
en wenkt ons met zich mede.
En lokt ook nog zoveel ons aan,
tot wie zouden wij anders gaan?
Hij heeft en zal ons geven
alles – het eeuwig leven.*

(Gezang 47:2,3 Liedboek voor de Kerken)

Noot

Voor de goede verstaander is het duidelijk, dat Cara-

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom,
Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout,
Drs. H.J. Lam, Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 24,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

vaggio in dit schilderij duidelijk geïnspireerd is door de genadeleer van Augustinus. Met name de dominantie van Christus' handgebaar en de verwondering op Mattheüs' gelaat, dat uitgerekend *hij* geroepen wordt, laten dit helder zien. Maar bovenal de belichting spreekt boekdelen. Zowel bij Augustinus als bij Bonaventura zijn Genade en lichtmystiek ten nauwste met

elkaar verweven. Caravaggio vertaalt de overmacht van de goddelijke genade in de wijze waarop hij het licht van Christus in Mattheüs' leefsfeer laat vallen. Zie Dr. Bert Treffers: *Caravaggio – Genie in opdracht – Een kunstenaar en zijn opdrachtgevers in het Rome van rond 1600*. Nijmegen, 1991.

Conservatieve denkers (II, slot)

Gemêleerd gezelschap

Binnen de conservatieve stroming is er veel verschil in levensovertuiging. Huizinga was doopsgezind, hoewel hij zelden naar de kerk ging en vrij stond tegenover het geloof. Terwijl sommige denkers die in het boek worden behandeld, bijvoorbeeld Michael Oakeshott (1901-1990), niet religieus waren, stonden anderen bekend als gelovige christenen. C.S. Lewis (1898-1963) – besproken door drs. Arend Smilde, die veel van Lewis' werk in het Nederlands heeft vertaald – maakte een bekering door tot een "traditioneel, onge-moderniseerd geloof in Jezus Christus als mensgeworden Zoon van God." Ook T.S. Eliot (1888-1965), één van de grootste Engelstalige dichters van de twintigste eeuw, omarmde het christelijk geloof. Hetzelfde geldt voor Herman Dooyeweerd (1894-1977), de ontwerper van "de wijsbegeerte der wetsidee", die als de meest oorspronkelijke Nederlandse filosoof sinds Spinoza wordt beschouwd.

Dr. W. Aalders

Onder de christelijke conservatieve denkers nam dr. Willem Aalders (1909-2005) als theoloog een aparte plaats in. De aan hem gewijde bijdrage is van de hand van dr. Bart Jan Spruyt. Het geheel eigen karakter van Aalders' leven en werk bestond, aldus Spruyt, "in de combinatie van aan de ene kant de vertolking van een innerlijk, haast mystiek geloofsleven, en aan de andere kant een duidelijke visie op de geschiedenis, een grote openheid naar de cultuur, en diepe belangstelling voor politieke en maatschappelijke kwesties – en dat alles gedragen door een haast ascetische ingetogenheid die altijd typerend is geweest voor de traditie waaruit hij is voortgekomen. Aalders behoorde tot een traditie die meer dan welke andere in Nederland ook, het christelijk conservatisme heeft belichaamd, die met het negentiende-eeuwse Reveil is begonnen en zich politiek binnen de Christelijk-Historische Unie (CHU) en kerkelijk en cultureel binnen de orthodoxe stromingen van het protestantisme heeft voortgezet."

Spruyt herinnert eraan dat Aalders een belangrijke rol bij de totstandkoming van het CDA heeft gespeeld. Hij maakte deel uit van de commissie die in 1978 een rapport over de grondslagen van de nieuwe partij samenstelde. Zijn invloed droeg ertoe bij dat de persoon van Jezus Christus in dit rapport niet werd gepresenteerd als een bevrijder en revolutionair, maar als een verlosser van zonde en schuld.

De inhoud van het christelijk getuigenis in deze wereld bestaat volgens Aalders uit twee delen: enerzijds "het volstrekke en durende genadekarakter van de betrekking tussen God en mens" en anderzijds "de scheppingsgerechtigheid als de substantie van het genadeverbond" (zie *Theocratie of ideologie*, 1977, blz. 299). Met deze "substantie" had Aalders de morele orde op het oog zoals die op voorbeeldige wijze door C.S. Lewis is beschreven in het filosofisch werkje *The Abolition of Man* (in Nederlandse vertaling: *De afschaffing van de mens*). Lewis huldigt de leer van objectieve waarden, "het geloof dat sommige houdingen echt waar zijn en andere echt verkeerd". Deze natuurwet, door Lewis ook aangeduid met het Chinese woord *Tao* (= de Weg), deze "scheppingsgerechtigheid", is de enige denkbare bron van alle waardeoordelen. Wie haar afwijst, verwerpt alle waarden. Alle hedendaagse ideologieën pretenderen wel een nieuw waardensysteem te bieden, maar zijn in feite niet meer dan brokstukken van de *Tao* "die wilkeurig uit hun oorspronkelijke context zijn losgewrikt en in hun isolement tot idiotie worden opgeblazen." En als de universele orde van eeuwenoude en in alle culturen erkende waarden en normen wordt verworpen, zal elke ware menselijkheid worden afgeschaft.

Aalders' politieke belangstelling richtte zich vooral op het ontstaan en het karakter van de Nederlandse rechtsstaat. Zonder de rol van het christelijk geloof was die ondenkbaar geweest. De staat moet een orde scheppen die het menselijk leven ondanks zonde en tekorten "leefbaar" houdt en waardoor de *humanitas* (menselijkheid) in stand blijft. Daarbij heeft de staat ook te zorgen voor ruimte voor de (publieke) uitoeffe-

ning van het christelijk geloof.

In zijn bijdrage schenkt Spruyt tevens aandacht aan Aalders' laatste en belangrijkste ontdekking, waaraan hij tussen 1999 en 2004 vier publicaties wijdde, de ontdekking van het belang van de Septuagint, de Griekse vertaling van het Oude Testament.

De twintig conservatieve denkers die in het onder-

havige boek aan de orde komen, worden gerekend tot de belangrijkste van de vorige eeuw. Dat dr. Aalders onder hen een plaats heeft gekregen, stemt tot voldoening. Daaruit blijkt immers dat de betekenis van zijn werk ook buiten de kring van *Ecclesia* wordt erkend.

M. den Admirant, 's-Gravenhage

Verlichting onder vuur (I)

Een kolossaal boekwerk ligt vóór mij, dat niet minder dan 1184 (!) pagina's telt. Het is geschreven door de engelse historicus Jonathan I. Israel en draagt als titel: *Verlichting onder vuur. Filosofie, moderniteit en emancipatie, 1670-1752*. In 2006 in het Engels verschenen onder de titel "Enlightenment Contested", is het in het afgelopen jaar in een Nederlandse vertaling uitgekomen.¹

De Verlichting – hoeveel boeken zullen er in de loop der eeuwen al over dit thema geschreven zijn? Ontelbaar veel, mag men wel zeggen. Maar de impact, die de 'Aufklärung' heeft gehad, is zó groot, dat men er er nog steeds niet over uitgedacht – en uitgeschreven – is. Jonathan Israel heeft er, zo lijkt het, zijn levenswerk van gemaakt. *Verlichting onder vuur* is het tweede boek, dat hij aan dit onderwerp gewijd heeft. In 2001 verscheen het eerste deel: *Radical Enlightenment*, dat in 2005 in het Nederlands is vertaald: *Radicale Verlichting*. Een vertaling met de veelzeggende ondertitel "Hoe radicale Nederlandse denkers het gezicht van onze cultuur voorgoed veranderden." In dit boek rekt Israel af met het gangbare beeld van de Verlichting en stelt hij, dat de revolutionaire denkbeelden, die kenmerkend zijn voor dit tijdvak, niet uit het achttiende-eeuwse Frankrijk (en in mindere mate uit Engeland en Schotland), maar uit de zeventiende-eeuwse Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden afkomstig zijn. Dáár is de basis gelegd voor het 'moderne', westerse denken. En de man, die in dit verband als eerste genoemd moet worden, is de van oorsprong Joodse wijsgeer Baruch de Spinoza (1632 - 1677), voor Israel de eerste werkelijk moderne denker.

Curriculum

Jonathan Israel werd in 1946 in Londen geboren. Hij studeerde in Cambridge, Oxford en Mexico City en promoveerde op een onderwerp uit de zeventiende-eeuwse geschiedenis van Mexico. Na een tweekantjaren te hebben gewerkt in Hull werd hij in 1974 docent aan het "University College" in Londen.

In 1985 werd hij hoogleraar in de Nederlandse (!) geschiedenis in Londen. In 2002 verhuisde hij naar de Verenigde Staten, waar hij aan het "Princeton Institute of Advanced Studies" tot hoogleraar in de moderne Europese geschiedenis was benoemd.

Israel heeft een groot aantal artikelen en boeken op zijn naam staan. Behalve over de Verlichting heeft hij ook veel over de geschiedenis van Nederland en over het Europese Jodendom geschreven. In zijn boeken over ons land gaat hij na, hoe in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden sociaal-economische ontwikkelingen en de opkomst van bepaalde ideeën op elkaar hebben ingewerkt. Verschillende van zijn werken zijn in het Nederlands vertaald. Behalve zijn beide werken over de Verlichting noemen wij *De Republiek, 1477 - 1806* (2001) en *De Joden in Europa* (2005).

In 2004 heeft Israel in Rotterdam de zog. Pierre Bayle-lezing² gehouden. In 2005 viel hem de voor een buitenlander zeldzame onderscheiding van een benoeming tot 'Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw' ten deel.

In 2008 werd hem door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen als blijk van erkenning voor zijn publicaties over de Verlichting de 'Dr. A.H. Heinekenprijs voor de Historische Wetenschap' toegekend.

Groen van Prinsterer

Het is niet voor het eerst, dat het tijdperk van de Verlichting – globaal genomen de achttiende eeuw – in ons blad aan de orde gesteld wordt. Vooral wanneer de figuur van Groen van Prinsterer onze aandacht vroeg, kwam ook de Verlichting in beeld. Denkt men aan Groen, dan denkt men aan de Franse Revolutie en als vanzelf komt dan ook de Verlichting ter sprake. Men kan gerust zeggen, dat Groen zijn leven in dienst gesteld heeft van een aanhoudende strijd tegen het gedachtegoed van de Verlichting. Het blijft zijn "onsterfelijke verdienste" dat hij als geen andere historicus vóór hem "de ten-

dens van het van God zich emanciperend mondigheidsstreven, de ontkerstenende en daarom ontbindende werking van de eeuw van Rede, Verlichting en Revolutie tot aan de wortel blootgelegd en met onweerspreekbare feiten gedocumenteerd heeft³.

De bekendste definitie van het begrip 'Verlichting' is afkomstig van de Duitse wijsgeer Immanuel Kant (1724 - 1804). Deze heeft de Verlichting getypeerd als de bevrijding van de mens uit zijn onmondigheid, d.i. het onvermogen van de mens om zijn verstand te gebruiken, zonder dat een ander hem daarbij helpt. Deze onmondigheid heeft de mens aan zichzelf te danken: hij heeft wel verstand, maar hij mist de moed om er gebruik van te maken. De kernspreuk van de Verlichting is dan ook het devies: "Sapere aude" (Latijn), d.i.: "durf je verstand te gebruiken." Dit is overigens een moeilijke opgave, want de mens heeft dit nooit gedaan. De eeuwen door is er voor hem gedacht, en dat niet om het hem gemakkelijk te maken, maar omdat hij niet mocht denken. Hij had slechts te gehoorzamen. Vrijheid was contrabande!

In tal van publicaties heeft Groen zich uitgesproken over de ingrijpende wending, die zich in de tijd van de Verlichting heeft voltrokken. Uitgaande van de gedachte (Groen spreekt zelfs van een axioma), dat "de wetenschap van godsdienstige inmensselen behoort vrijgehouden of gezuiverd te worden", heeft men, ten prooi aan een mateloze overschatting van 's mensen verstandelijke vermogens, God en zijn Woord voor de mens en zijn rede ingevuld.⁴ Men heeft gebroken met "de hoogste waarheid die uit God is." En dit is niet slechts een kwestie van "abstracte beschouwelijke haat", nee, het gaat met "vervolgzieke vijandschap" gepaard. Men gaat evangelie en geloof als schadelijk beschouwen. Wanneer men het geloof vaarwel zegt, laat men het niet zonder meer achter zich. Men komt er niet "neutraal" tegenover te staan. Men gaat het als bijgeloof zien, en bijgeloof is de grootste hinderpaal op de weg naar verlichting en zelfvolmaking. Het atheïsme ziet in elk geloof een doodsvijand. "Het verdraagt alleen een geloof, dat zwijgt en buigt en zich aan de vormen en voorschriften van het ongelooft onderwerpt." Het accepteert alleen een geloof, dat geen veerkracht en geen leven heeft. Edmund Burke zegt: "Wie de godsdienst niet bemint, haat ze." De haat tegen het evangelie laat zien, dat de revolutie een antichristelijk karakter draagt. De "zogenaamde openbaring" is een ziekteverschijnsel, dat uitgroeit moet worden, aldus Rousseau⁵.

Groens visie op de Franse Revolutie is in de loop der jaren heftig bestreden, aanvankelijk alleen door critici van liberalen huize, maar later ook door geestverwanten. Wij denken in dit verband vooral aan de bundel *Groens "Ongeloof en Revolutie"*, een reeks artikelen uit 1949 van de hand van H. Smitskamp, H.J. Smit, A.A. van Schelven, J.C.H. de Pater, H. Dooyeweerd, A.M. Donner en Z.W. Snelser. Het voornaamste punt van kritiek gold Groens "logicisme": geschiedenis zou bij hem niets anders zijn dan "een langs vaste banen met 'logische noodwendigheid' verlopend proces, waarvan de stadia dan ook met de zekerheid van een 'bijkans wiskunstige redeneering' te voorspellen zijn, wanneer men eenmaal de overheersende richting van een tijd kent."⁶ Voor dit verwijt beriep men zich op uitspraken als: "Met al haar verscheidenheden van theoretische en praktikal rigtingen en gedaanten, is de Revolutie gevolg, toepassing, ontplooiing van het ongelooft. Door theoretisch en praktikaal ongelooft werd de filozofie en de revolutie der 18e eeuw gevormd. Eene geheele reeks van dwaalbegrippen en gruwelen moest volgen op een reeks van syllogismen, toen eenmaal het ongelooft den boventoon had."⁷ Groen zou niet of nauwelijks oog gehad hebben voor de sociale en materiële factoren, die tot het uitbreken van de revolutie hebben bijgedragen.

Harde kritiek, mag men wel zeggen. En onwillekeurig komt de vraag bij ons op, hoe Israel over een en ander denkt.

Emancipatie

In zijn *Verlichting onder vuur*, beoogt de schrijver "een schetsmatig, bruikbaar overzicht en referentiekader te geven die zowel de leek als ook de onderzoeker en de geleerde in staat stellen meer greep te krijgen op wat de ideeën van de verlichting eigenlijk waren" (blz. 12).

Het boek valt in zes delen uiteen. Na een uitvoerige inleiding (1) bespreekt de auteur achtereenvolgens de crisis van het godsdienstig gezag (2), de politieke emancipatie (3) en de intellectuele emancipatie (4), waarna hij in het vijfde deel, getiteld "De vereniging der mensheid", de kwestie van de gelijkheid aan de orde stelt om ons in het laatste deel met een aantal "radicale philosophes" in contact te brengen.

Israel brengt ons in contact met meer dan zeventig (!) Franse, Nederlandse, Duitse, Italiaanse en Engelse denkers, die in de periode 1660 - 1750 een belangrijke bijdrage aan de formulering en verspreiding van de ideeën van de radicale verlichting geleverd hebben.

Hiermee is echter niet alles gezegd. De schrijver laat ons niet alleen zien, hoe ideeën over gelijkheid, verdraagzaamheid, democratie en persoonlijke vrijheid het koningschap, de adel, het gezag en de traditie in gebreke gesteld hebben, ook vraagt hij aandacht voor het begin van het antiekoloniale denken en de radicale kritiek op het Europese imperialisme, dat niet-Europese volken in zijn greep hield, en nog verder voert hij ons mee, wanneer hij de blik richt op de klassieke Chinese cultuur en de wereld van de islam als gestalten van het niet-Europese 'andere' en op andere vertakkingen van de omwenteling in de geesteswetenschappen en onderwijsidealen aan het einde van de 17de en het begin van de 18de eeuw. Een 'mer à boir', mogen wij wel zeggen, die getuigenis aflegt van de enorme belesenheid van de hooggeleerde schrijver.

J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Noten

- 1 Pierre Bayle (1647 - 1706) was een bekend Frans geleerde.

In 1681 werd hij, nadat hij zijn vaderland ontvlucht was, tot hoogleraar in de geschiedenis en de filosofie aan de Illustere School te Rotterdam benoemd. Hij stond een strikte scheiding tussen geloof en wetenschap voor en betoonde zich een pleitbezorger van verdraagzaamheid in godsdienstige aangelegenheden. Als publicist is hij vooral bekend geworden door zijn *Dictionnaire historique et critique* (1697). Zijn naam leeft onder ons voort door de Pierre Bayle-lezingen, die om het jaar in Rotterdam gehouden worden.

- 2 A.J. van Dijk, *Groens 'Ongeloof en Revolutie'* in: *Een staatsman ter navolging*, blz. 189.
- 3 *Proeve over de Middelen waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd*, blz. 29.
- 4 *Ongeloof en Revolutie*, Ed. *Klassiek Licht*, blz. 182vv.
- 5 Smitskamp, a.w. blz. 71.
- 6 *Ongeloof en Revolutie*, tweede druk (1868), blz. 167.
- 7 Jonathan I. Israel, *De Verlichting onder vuur. Filosofie, moderniteit en emancipatie, 1670 - 1752*. Franeker, 2010. ISBN 978 90 5194 327 6. Prijs: € 89,50.

Het christelijk geloof en de politiek (V)

De betekenis van Samuël

Het vorige artikel over christen en politiek sloten we af met de opmerking dat het constitutionele koningschap voor het eerst vorm heeft gekregen in Israël. Een spilfiguur in de totstandkoming van het koningschap in Israël is Samuël geweest. Het is dan ook geen wonder dat een vooraanstaand oud-testamenticus als Arthur Weiser heel wat artikelen geschreven heeft waarin hij wees op de grote betekenis van deze richter, die profetische allure had.

Een ingrijpend verzoek

Het begin van het koningschap in Israël ligt in het verzoek van het volk aan Samuël om een koning te mogen ontvangen, zoals de andere volkeren die hebben. Om dit verzoek te kunnen begrijpen, moeten we weten hoe de omstandigheden waren waarin het stammenverband van de Israëlieten zich bevond. Het boek Richteren en 1 Samuël lichten ons daarover in.

Het volk van Israël had geen kans gezien het hele land Kanaän te bezetten. Vooral de steden van de Filistijnen, die in de kustvlakte lagen, waren niet in te nemen. Iedere bijbellezer weet dat het vooral deze Filistijnen waren van wie Israël veel te duchten had. De geschiedenissen van Simsom bewijzen het, maar ook die ene geschiedenis (waar ik in het vorige artikel op wees) waarin verteld wordt hoe de ark van het ver-

bond door de Filistijnen werd buitgemaakt en hoe het centrale heiligdom Silo werd verwoest. De situatie die daarna ontstond, leek hopeloos. Het mag waar zijn dat Samuël richter was en zich tientallen jaren veel moeite getroostte om de eenheid van de stammen te bewaren door de Naam van God levend te houden, voor het gevoel van de oudsten van Israël was men in een uitzichtloze toestand gekomen. Zoals het in de afgelopen eeuwen gegaan was, zo moest het niet meer. Als men zich wilde verweren tegen de Filistijnen, dan kon dat alleen door een eigen koning te hebben. Met dit verzoek kwamen ze bij Samuël.

De laatste heeft zich dit erg aangetrokken. Nu er, na de verwoesting van het heiligdom in Silo, geen centrale plaats voor de heilige dienst meer was, zou dit de laatste stap zijn voor Israël om volledig te worden geassimileerd, d.w.z. te worden als de andere volken. De eigenheid van Israël dreigde voorgoed verloren te gaan. Die eigenheid bestond daarin dat het volk het volk van Gó was en dat God zijn leidsman was, naar Wie het volk moest luisteren. Daarin zou de glorie van het volk bestaan.

Als nu een koning zich tussen God en het volk zou schuiven en gehoorzaamheid zou eisen, was het gevaar groot, dat deze koning inderdaad op zou treden als de koningen van de andere volken. Samuël

weet maar al te goed hoe dit is. Als ze hun positie verkregen hebben, trekken koningen al snel alle macht naar zich toe en overheersen het volk, waardoor de vrijheid van het volk in het gedrang komt.

Samuël voelt aan dat er een fundamentele overgang plaats vindt in het volksbestaan van Israël zodra er een koning op het toneel verschijnt. Dat maakt hem zo uitermate terughoudend. Weten de oudsten dan niet te waarderen wat het eigene is van het volk van God?

Het verzoek wordt ingewilligd

En toch is het de Here God zelf die Samuël ertoe brengt om aan de wens van het volk tegemoet te komen. Daarbij wordt de zorg van Samuël volkomen gehonoreerd. Want ook de Here God wil dat het koningschap in Israël een *ander* karakter zal dragen dan dat van de omringende volken. En Samuël is degene die daar een beslissende rol in speelt! Het tekent het belang van deze richter/profeet dat hij nauw betrokken is bij alle fasen in de totstandkoming van het koningschap! Het boek Samuël licht ons er uitvoerig over in. Alleen al om die reden is het boek van heel grote betekenis.

Hoe Saul koning werd

Allereerst wijst de Here God degene aan, die koning moet worden. Samuël komt ogenschijnlijk bij toeval in aanraking met een man uit het volk, die op zoek is naar zoekgeraakte ezalinnen. Hij is een imposante gestalte: Saul. Samuël is op zijn komst voorbereid. God heeft hem de opdracht gegeven deze man te zalven tot koning. Dit gebeurt allemaal min of meer achter de schermen. Saul wordt pas een bekende figuur als Samuël het volk samengeroepen heeft in Mizpa, waar hij publiekelijk tegemoet komt aan de wens van de oudsten om een koning te kiezen. Dit laatste gebeurt door het lot. Het lot valt op Saul, die door het volk met gejuich wordt aanvaard.

Toch komen de dingen pas echt in beweging als Saul korte tijd later hoort van de belegering van Jabes door de Filistijnen, die niet terugdeinzen voor enorme wreedheden. Dán, lezen we, wordt de Geest des HEREN vaardig over hem. Hij deinst er niet voor terug om zijn volksgenoten op te roepen zich achter hem te scharen en om met hem tegen de Filistijnen ten strijde te trekken. Saul wint de strijd.

In zekere zin is dit een voortzetting van wat we lezen over de richterentijd. Ook de richters in Israël werden door de Geest des HEREN aangegrepen en voelden het als hun roeping het volk te hulp te komen. Daarin lag hun legitimatie. Zo is dat ook bij Saul. Het gevolg is, zo lezen we, dat het volk Saul in Gilgal

koning maakt voor het aangezicht des HEREN!, "en zij offerden aldaar dankoffers voor het aangezicht des HEREN; en Saul verheugde zich daar zeer, met al de mannen van Israël."

Samenvattend kunnen we zeggen: God wijst de koning aan en laat hem zalven door Samuël. Hij wordt vervolgens door het lot aangewezen en door het volk aanvaard. Maar zijn echte legitimatie komt pas wanneer hij als de richters is opgetreden en het bewijs er is dat God door hem werkt! Het volk erkent dit en verkiest de koning door hem toe te juichen en hem koning te maken voor het aangezicht van de HERE.

Het charismatische karakter van het koningschap
Belangrijk is dus dat de elementen die het richterentijdvak kenmerkten, op de achtergrond van het koningschap staan. De richters wierpen zichzelf niet op tot hun taak. Ze werden ertoe geroepen en in hun *charismatische* optreden lag de legitimatie van hun roeping. Op eenzelfde wijze heeft God nu aan Israël een koning aangewezen. En dat vraagt om erkenning door het volk. Het initiatief ligt dus evenals in de richterentijd bij de Here God.

Om die reden zal ook in eerste instantie het geen vanzelfsprekendheid zijn dat het koningschap erfelijk is. Als straks, na veel verwickelingen, Saul is gestorven, werpt zijn zoon Isboseth zich op als diens opvolger. Hij wordt daarin ondersteund door Abner, een belangrijke legeroverste. Hij zal dan de strijd aanbinden met David. Maar hij wordt door het volk niet aanvaard. Zijn optreden mist het charismatische karakter dat nu juist Davids optreden wel kenmerkt. Er vindt geen erkenning door het volk plaats (acclamatie), omdat hij niet door God is aangewezen (2 Samuël 2). Dit gold wel voor David, die lange tijd geleden door Samuël in het diepste geheim gezalfd was en op wie de Geest van God was gebléven.

Op dit punt onderscheidde het ontluikende koningschap in Israël zich van het koningschap van de Kanaänieten en de Filistijnen. Zij kenden een erfelijk koningschap. Bij hen was de koning niet afkomstig uit het volk en bij hen droeg het koningschap geen charismatisch karakter. In Israël werd de koning in de eerste tijd van het koningschap heel duidelijk naar voren geschoven en gelegitimeerd door de Here God. Op die manier werd de vrees van Samuël, dat het koningschap in Israël zou lijken op dat van de heidenen, weggenomen.

Het recht van het koninkrijk

Daar komt echter nóg een heel belangrijk aspect bij. Samuël heeft zich erg veel moeite getroost om het

koningschap te verbinden met de traditie van Israël. Samuël is zijn hele leven doende geweest om het verband van de stammen van Israël in stand te houden rondom de dienst aan de HERE. Daartoe kwam men samen op landdagen, waar de Here God, de God van het verbond, erkend werd. Daar moest het koningschap in Israël op aansluiten. Om die reden is het dat Samuël het volk bijeen roept om een koning te kiezen door het lot. Dat gebeurt in Mizpa, waar een heiligdom is en de Naam van de Here God wordt aange-roepen. In het verslag van deze gebeurtenis lezen we niet alleen dat het lot op Saul valt en dat het volk hem toejuicht. Er gebeurt nóg iets (1 Samuël 10: 25): "Samuel nu sprak tot het volk het recht van het koninkrijk en schreef het in een boek, en legde dat voor het aangezicht des HEREN."

In Mizpa is dus de Here God, die Saul aangewezen had als koning, erkend en geëerd. Daar is zowel door het volk als door Saul het verbond dat God gesloten had met Israël, erkend. In het kader van dit verbond heeft Samuël iets op schrift gesteld: *het recht van het koninkrijk*. Daarin hebben de bepalingen gestaan, waaraan de koning en het volk zich in de nieuwe situatie die ontstaan was, moesten houden. Ongetwijfeld heeft Saul de belofte op het nakomen van die bepalingen afgelegd.

De geschiedenisboeken van het Oude Testament vertellen ons dat Saul zich niet aan deze belofte gehouden heeft. De vrees van Samuël dreigde daardoor toch nog uit te komen. Meer en meer ging de koning lijken op de koningen in de andere (stad)staten en trok hij, buiten God om, de macht naar zich toe. Juist toen kreeg Samuël echter de roeping om in Bethlehem om te zien naar een jonge man, een man naar Gods hart, een herderszoon: David, aan wie God iets van zijn Geest geschonken had. David was een man uit het volk, die God van jongs af aan lief had en die door de Here God als het ware gepredisponeerd was om koning te worden. Na zijn zalving lezen we van Hem dat de Geest van God over hem kwam. Ook bij hem is er dus het charismatische element dat de richters kenmerkte. Juist daardoor zou hij, toen Saul wegviel, erkend worden als koning. Het was toen al duidelijk

geworden aan heel het volk, dat God hém verkozen had. David was bereid om in het spoor van die God te gaan, ook was hij doordrongen van het feit dat het volk waarover hij zou regeren het volk van God was. Om die reden was hij er zich van bewust dat hij niet buiten de bepalingen van God om mocht gaan.

De profeet naast de koning

In dit verband wil ik nog wijzen op een laatste belangrijk facet, dat het koningschap in Israël opnieuw anders maakte dan dat van de volkeren om hen heen. Om te voorkomen dat de koning in zijn omgang met het volk af zou gaan op zijn eigen inzichten, heeft de oude Samuël Saul begeleid en hem keer op keer vermaand om in het spoor van God te gaan. Zo is Samuël geworden tot een van de eerste profeten. Het is opmerkelijk dat we in de Bijbel vanaf het begin van de koningentijd de figuur van de profeten tegenkomen. Zij herinnerden de koningen aan hun opdracht en hielden hen voor dat zij niet willekeurig met het volk mochten omgaan. Ook het volk had zijn rechten en vrijheden. Nergens wordt dit zo duidelijk als in de geschiedenis van David en Bathseba en in de geschiedenis van Achab en Naboth. Het is veelzeggend dat Achab de wijngaard van Naboth niet durfde af te pakken, maar dat overliet aan Isebel, die hem hoonde over het feit dat hij als koning het niet aandurfde om een eenvoudige buurman een stuk grond af te nemen. Achab durfde het niet, omdat hij diepweg wist van de 'rechten van het koninkrijk'. Zo heeft Samuëls zorg ertoe bijgedragen dat het koningschap in Israël een bijzonder karakter droeg, waarbij én het volk én de koning hun rechten en plichten hadden, die verankerd waren in de roeping van de Here God, die door beiden erkend werd.

Hier ligt het begin van het werkelijk constitutioneel koningschap. Het is dan ook veelzeggend dat deze bijbelse geschiedenissen bepalend zijn geweest voor het karakter van koningschap zoals dat in Europa vooral in de Middeleeuwen gestalte heeft gekregen. Meer nog dan de wijsheid die men putte uit de Griekse en Romeinse geschriften over de juiste staatsvorm, hoe waardevol deze laatste ook zijn!

H. Klink, Hoornaar

Conferentie 2011

De jaarlijkse conferentie zal Deo volente zijn op zaterdag 28 mei a.s.

Als plaats is wederom de Grote Kerk van Vianen gekozen.

Het programma zal later worden bekend gemaakt, maar de datum kunt u nu reeds vastleggen.